

GALATA TERSANESİNDE GEMİ YAPIMCILARI, 1529-1530 *

Salih ÖZBARAN

Bir İtalyan tarihçi, Ruggiero Romano, onaltıncı yüzyılda Venedik tersanesinde gemi yapımından söz ederken, onu kenevir stokları, kereste depoları, tophaneleri ve yelkenbezi yapıcılarıyla sadece Osmanlı tersanesine benzetmişti: «Bu durumu yıllar yılı Avrupa tersaneleri arasında tekti ve benzeri yalnızca Osmanlı imparatorluğunda bulunmaktaydı»¹. Frederic C. Lane, Alberto Tenenti v.b. tarihçilerin katkılarıyla Venedik tersanesinin işleyişi şimdi daha da iyi bilinmektedir. Ancak, Akdeniz, Karadeniz ve Hint Okyanusu'ndaki varlığı ile deniz imparatorluğu karakterine de bürünmüş görünen Osmanlı devletinin deniz faaliyetlerini kaynaklandığı tersanelerinin yapısını, işlevini ne ölçüde biliyoruz? Kadirgaların denize salıverilmelerinden önce hangi usta ve işçilerin elinden, ne tür aşamalardan geçtiğini ne derece açıklayabiliyoruz? Romano'nun benzetmesi ne denli geçerli sayılabilir?

Tersane konusu, Osmanlı devletinin Sosyal ve ekonomik yapısı içinde, araştırmacıyı beklemektedir. 1522 yılında Rodos'u alan Osmanlı donanmasının çoğu kadirga cinsinden en az 300 parçadan oluştuğunu², 1571 İnebahtı vakasında bir o kadar gemi topluluğunun Osmanlı deniz gücünü meydana getirdiğini³ göz önünde tutarsak, başta Galata ve Gelibolu ol-

* Bu bildiri 13-18 ağustos 1979 tarihlerinde Ankara (Türk Tarih Kurumu)'da yapılan *Dördüncü Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Kongresi*'nde sunulmuştur.

1 R. Romano, «Economic Aspects of the Construction of Warship in Venice in the Sixteenth Century», *Crises and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries* (ed. B. Pullan), London 1968, s. 60-61.

2 Bkz. Ş. Turan, «Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına», *Kanuni Armağanı*, Ankara (TTK), 1970, s. 57-58.

3 Bkz. M. Lesure, *Lepante*, Julliard 1972, s. 65.

mak üzere Osmanlı tersanelerindeki teknik faaliyetin yaygınlığı ortaya çıkar. Bu kısa araştırmanın amacı, böyle bir teknik faaliyetin sadece iki yıllık işçi gücü üzerinde durmak, Osmanlı tarihinin karanlıkta tutulmuş bir bölümünü, bazı sayılar vererek te olsa, aydınlığa çıkartılması çağrısında bulunmaktadır.

Kâtip Çelebi, gemi türleri ve inşaatı ile ilgili kısıtlı bazı bilgiler bırakmıştır⁴. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da bu yolda, arşiv verilerinden de yararlanarak, hemen hemen tüm tarihçilerin başvurduğu, ancak tersane- de çalışanlar açısından eksik, bir el kitabı hazırlamıştır⁵. İngiliz tarihçi Colin Imber'in Kanunî Sultan Süleyman döneminde Osmanlı donanması ile ilgili araştırmasının sonuçları henüz okuyucuya sunulmuş değildir. Andrew C. Hess ve Svat Soucek'in çalışmaları, doğrudan doğruya tersane halkı ile ilgili olmamalarına rağmen, Osmanlı deniz gücüne getirdikleri yeni boyutlar bakımından burada anılmağa değer niteliktedir.

Osmanlı devletinde, savaşçı bölüklerin gerisinde ve yönetici kadronun yanında gelişen gemi yapım faaliyetleri için doyurucu kaynakların bulunamaması veya ele geçen bazı me hazların kullanılabilmeleri için gerekli kılavuz çalışmaların mevcut olmaması, ele aldığımız konunun şimdiye değin tarih literatürünün dışında kalmasının herhalde başlıca sebebidir. Ben konuya, İstanbul Başbakanlık Arşivinde korunan, sadece iki yılı kapsamına alan iki muhasebe defterinden çıkardığım bir dizi rakamları deşifre etmekle gireceğim; istatistikî bilgi olarak iki yılın rakamlarının kıyaslama için yetersiz olduğunu bildiğim halde, şu anda konuya ilgi duyanlara bir ipucu vermekle yetineceğim. Söz konusu defterlerden biri *İbnülemin*⁶, diğeri *Kâmil Kepeci* tasnifinde yer almaktadır. Gemi yapımı şüphesiz çok aşamalı bir işlemdir; ham maddenin işlenmiş duruma, kadirganın yüzebilecek vaziyete gelinceye kadar geçen teknik işlerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Defterlerimizin ışığında ben, şimdilik, yalnızca tersanedeki sanat guruplarını, sayılarını ve kazançlarını belirledim. Birisi 1529 (h. 12 rebiülahır 935 - 12 rebiülahır 936) diğeri 1530 (h. 12 rebiülahır 936 - 12 rebiülahır 937) tarihlerini taşıyan defterlerdeki düzenlemeye göre Galata tersanesindeki iş gücünü oluşturan zanaatkârlar iş türü ve sayı itibariyle şöyledir :

4 Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fi Esferi'l-Bihar* (yay. O.Ş. Gökyay), İstanbul (MEB), 1973, s. 225-234.

5 İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara (TTK), 1948, s. 406-413.

6 Başbakanlık Arşivi (İstanbul), *İbnülemin tasnifi*, Bahriye kısmı, num. 2.

7 Başbakanlık Arşivi (İstanbul), *Kâmil Kepeci tasnifi*, num. 5637.

	1529 yılı	1530 yılı
Kalafatçıyan ⁸	38	40 (ayrıca gümrük gelirlerinden ödenekli 13)
Neccârân	11	11 (11)
Baru tirâşân	14	14 (5)
Kumbaracıyân	4	4 (2)
Haddâdân	7	5 (9)
Makaracıyân	6	6
Meremmetciyân	3	5
Üstübiçiyân	3	3 (6)

Gösterdiğim iş türlerinde çalışanların adları, geldikleri yerler ve gündelikleri şöyledir :

Kalafatçı

1529 yılı	akça	1530 yılı	akça
Yusuf (Üsküp)	6	Yusuf (Üsküp)	6
Hasan (Karaverya)	5,5	Hasan (Karaverya)	5,5
Ali b. Yonus	2,5	Ali b. Yonus	2,5
Hüseyin (İlca)	2,5	Hüseyin (İlca)	3
Kasım (Ustrumca)	2,5	Kasım (Ustrumca)	3
İshak (Ustrumca)	2,5	İshak (Ustrumca)	2,5
Ali (Ohri)	2,5	Ali (Ohri)	2,5
Yakup (Ohri)	2,5	Yakup (Ohri)	2,5
Veli (Piriştine)	2,5	Veli (Piriştine)	2,5
Piri (Narda)	2,5		
İlyas (İskenderiye)	3	İlyas (İskenderiye)	3
Rüstem (İskenderiye)	2,5	Rüstem (İskenderiye)	2,5
Hasan (İskenderiye)	2,5	Hasan (İskenderiye)	2,5
İlyas (Debri)	2,5	İlyas (Debri)	2,5
Rüstem (Yanya)	2,5	Rüstem (Yanya)	2,5
Karagöz (Debri)	2,5	Karagöz (Debri)	2,5
Mustafa (Simav)	2,5	Mustafa (Simav)	2,5
Ali (Kaysariye)	2,5	Ali (Kaysariye)	2,5
Karagöz ()	2,5	Karagöz ()	2,5
Yusuf (Ohri)	2,5	Yusuf (Ohri)	2,5
Ali (Ohri)	2,5	Ali (Ohri)	2,5

8 Terimlerin çok kısa açıklamaları için bildirinin son sayfasına bakınız.

Süleyman (Yanya)	2,5	Süleyman (Yanya)	2,5
Mahmud (Ohri)	2,5	Mahmud (Ohri)	2,5
Hasan (İskenderiye)	2,5	Hasan (İskenderiye)	3
Hamza (Yanya)	2	Hamza (Yanya)	2,5
Hasan, şâkird	2	Hasan, şâkird	2,5
İshak (Ohri)	2,5	İshak (Ohri)	3
Yusuf (İskenderiye)	2,5	Yusuf (İskenderiye)	2,5
Hızır (Kangırı)	2,5	Hızır (Kangırı)	2,5
Ahmed (Kaysariye)	2,5		
Ali (Bosna)	2	Ali (Bosna)	2
Mustafa (Serbölük)	2,5	Mustafa (Serbölük)	2,5
Hüseyin (Alacahisar)	2,5	Hüseyin (Alacahisar)	2,5
Hasan (Bosna)	2	Hasan (Bosna)	2
Ömer b. Hızır	1	Ömer b. Hızır	1
Osman b. Hızır	1	Osman b. Hızır	1
Hasan b. Yusuf	2	Hasan b. Yusuf	2
Hızır b. İskender	2,5	Hızır b. İskender	2,5
		Hüseyin (İskenderiye)	2,5
		Mehemmed b. Bali	3
		Derviş b. Hamza	1
		Hasan b. Hamza	1

Neccar

Receb (Mimar)	23	(1529 yılına eşit)
Hamza b. Abdullah (kethüda)	13	
Yusuf (Sözebolu)	6	
Cavid (İlbasan)	6	
Hamza (Manastır)	4,5	
Hamza (Sinop)	2,5	1530 yılında 3 akça
Hasan (İlbasan)	3	
Şirmerd (Belgrad)	2,5	1530 yılında 3 akça
Alagöz (Yenipazar?)	2,5	
Hurrem (b. Abdullah)	5	1530 yılında 5,5 akça
Hamza (Ohri)	2,5	

Barû Tvrâşân

Hasan (Ohri)	6	(1529 yılına eşit)
Mehemmed b. Mustafa	5,5	
Ali b. Hasan	4	
Kemal b. Şahin	3	

Mustafa b. Yakup	2,5	
Ali b. Yusuf	2	
Kasım b. Yusuf	2,5	
Hasan b. Yusuf	1,5	
Nasuh (Kaysariye)	2,5	
Ferhad (Tırhala)	2,5	
Cafer (Narda)	2	
Mustafa b. Ahmed	4	
Ahmed b. Abdullah	2	
Mehemmed b. Yusuf	3	
<i>Kumbaracı</i>		
Mehemmed (İskenderiye)	2,5	(1529 yılına eşit)
Hamza (Argiru Kasrı)	2	
Hamza (İskenderiye)	2	
Fuad b. Abdullah	1,5	
<i>Haddad</i>		
Ali (İlbasan)	5	
Hamza (Filibe)	5	
Ali (Bosna)	2	1530 yılında 2,5 akça
Ferhad (İskenderiye)	2,5	1530 yılında yok
Behram (Yanya)	2,5	
Ahmed (Bosna)	1,5	1530 yılında 2 akça
Sefer b. Ahmed	3	1530 yılında yok
<i>Üstübücü</i>		
Ali (Üsküp)	5,5	1530 yılında 5 akça
İskender (Yanya)	2	1530 yılında 2,5 akça
Mehemmed b. Turan	1,5	
<i>Meremmetçi</i>		
Mustafa (Sinop)	9,5	1530 yılında 10,5 akça
Hızır b. Abdullah	11	1530 yılında yok
Hüseyin (Trabzon)	8,5	1530 yılında yok
		Hacı Ferhad 5
		Hüseyin b. Abdullah 2
		Ahmed b. Abdullah 6
<i>Makaracı</i>		
Şaban b. Abdullah	4,5	
Hasan (Sarugöl)	5,5	(1529 yılına eşit)
Ali b. Hamza	2	
Musa b. Hamza	1,5	
Hızır (Vulçitrin)	3	
Ferhad (Debri)	2,5	1530 yılında 3 akça

Tersânedeki işçilerin çoğu, kalafat işleri ile uğraşan, onarım ve ziftlemeyi üslenen *kalafatçıyan*'dır. Günlük kazançları 6 ile 1 akça arasında değişmektedir. *Neccârân*, yâni dülger (doğramacı)lerin sayıları 11 olup gündelikleri (mimar - 23 ve kethüda - 13 dışındakiler) 2,5 ile 6 akça arasındadır. Kürek yapanlar (*barû tırâşân*) her iki yıl için aynı (14) olup yevmiyeleri 2 ile 6 akça arasında değişmiştir. Sayıları 1529 yılında 7 ve 1530'da 5 olan *haddadan* (demir işleri ile uğraşanlar)'ın gündelikleri 1,5 ile 5,5 sayıları her iki yılda da 3 olan *üstübüciyan* (su geçirmemesi için tekne aralıklarını dolduranlar)'ın gündelikleri 1,5 ile 5,5 ve her iki yılda da 6 kişi olan *makaracıyan*'ın yevmiyeleri 1,5 ile 5,5 arasında değişmiştir. Onarım işlerini gören *meremmetciyan* ise 1529'da 3, 1530'da 5 kişi olarak görünmekte ve yevmiyeleri de 2 ile 10,5 akça arasında bulunmaktaydı.

Tersâne işçilerinin sayıca birbirlerine oranları da şöyle idi :

	1529	1530
Kalafatçı	% 39	% 40
Neccar	% 11,7	% 12,5
Barû tırâşân	% 10,6	% 10,6
Kumbaracıyân	% 4,66	% 4,66
Haddadân	% 8	% 5,6
Makaracıyân	% 3,4	% 3,4
Meremmetciyân	% 3,4	% 5,6
Üstübüciyân	% 7	% 7

(oranlarda çok küçük yüzde farklılıkları gösterilmiştir)

Yukarıda vermeğe çalıştığım rakamlar, birbirini izleyen iki yıla ait görüntülerdir. 1529 yılı için toplam sayı 86, 1530 için de 88'dir⁹. İki yıla dayanarak tersâne işçilerinin durumunu karakterize etmek hatalı bir işlem olabilir. İşçi sayı ve ücretleriyle ilgili verilen bu rakamlar, başka yılları, yüzyılları kapsayan araştırmalarla - bir bütün içinde - kesinlik kazanınca tarih süreci içinde değerlendirilebilecek düzeye gelince kıymet taşıyabilir.

9 B. Ramberti'nin 1534 yılında kaleme aldığı sanılan bir rapora göre (bkz. A.H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*, New York, 1966 (reprint), s. 255), Galata tersânesinde ortalama 100 kişi çalışmaktaydı.